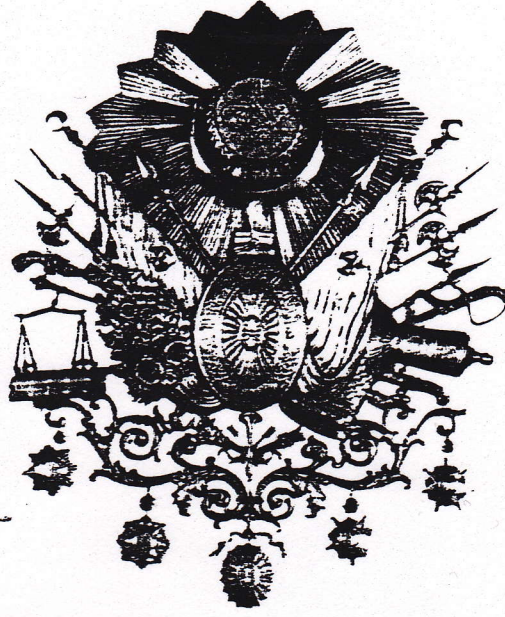

Osmanlı

10

KÜLTÜR VE SANAT

EDİTÖR
GÜLER EREN

BİLİM EDİTÖRLERİ
DOÇ. DR. KEMAL ÇİÇEK
CEM OĞUZ

YENİ TÜRKİYE YAYINLARI

OSMANLI DÖNEMİ HALK MÜZİĞİ ÖRNEKLERİNE BİR BAKIŞ

DR. SONGÜL KARAHASANOĞLU ATA
İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ TÜRK MÜSİKİSİ DEVLET KONSERVATUVARI

Dünyadaki tüm halklar gibi, Türk halkının da kendine özgü bir müziği vardır. Yüzyıllardır insanlarımız acılarını, sevinçlerini, aşklarını, düşüncelerini, ihtiyaçlarını, kısaca; tüm duygularını, kendilerini ifade ettikleri sözcüklere ve müziklere dökmüşlerdir. Kimin bestelediği belli olmayan binlerce, on binlerce türkü, dilden dile günümüze dek süregelmiştir. Bazı istisnaları olmakla birlikte, türkülerin ne zaman ve nerede ortaya çıktığı bilinmez. Bunlar da çoğu zaman, yaşadıkları dönemlerini tahmin edebildiğimiz saz şairlerine ait deyiş ve türkülerdir. Zira, saz şairlerinin “mahlas” kullanına keyfiyetine bağlı olarak tarihi olayları, kahramanlıkları veya diğer sosyal olayları işledikleri deyişler ve türküler, saz şairlerinin yaşadığı dönemler hakkında bizlere ışık tutan belli başlı ürünler olmaktadır. Bu ürünler, genellikle halk arasında sözlü bir gelenek içerisinde yaşatılmakla birlikte, bilhassa Osmanlı Dönemi içerisinde, son üç yüz yılda yazılmış “cönk”, “sığırdili”, “supara”, “tezkire”, “tarih”, “divan”, “güfte antolojisi”, “seyahatname” vs. gibi bazı belgelerde de yer alırlar.

Elimizde, tarihi süreç içerisinde, âşık sanatına tanıklık eden en eski müzik eseri, 1528’de, Macaristan’da Türklere esir düşerek, 13 yıl Türklere birarada yaşayan ve 1560 yılında öldüğü bilinen Bartholomeus Georgievitz’in seyahatnamesinde görülen bir deyiştir. Bartholomeus Georgievitz, “Türklerin şairlerine, âşık denildiğini ve âşıkların, şiirlerini 11 heceli dizelerden kurduğunu”, bildirdikten sonra, şu dörtlüğü vermektedir:¹

Kopuz çalan âşık
(İsmail Cezri, Kitâbü'l-Hey'et-ü ve'l-eşkâl, 1459).

*Bir iken beş-on eyledim derdimi
Yaradandan istemişem yardımını
Terk eyledim zeminimi yurdumu
Ne eyleyim yenemezim derdimi*

Adı bilinmeyen bir İspanyol tarafından yazılarak 1557’de İspanyol Kralı Felipe’ye sunulan el yazması bir eserde de, aynı dörtlük “Şiir ve Şarkı” olarak yer alır. Bu iki ayrı eserde yer alan türkünün, Kanuni dönemi’ne ait olduğu anlaşılmaktadır.²

Osmanlı Dönemi halk müzikisinin en verimli kaynakları, âşık sanatı içinde görülür. Türk kültüründe önemli bir yeri bulunan âşıklık geleneği bize bazı eserlerin zamanı hakkında bilgi verir. Osmanlı Devleti’nden önceki dönemlerde de var olan âşıklık geleneği bu dönemde de yaşamış ve günümüze değin taşınmıştır. Âşıklık kelimesi bazen *saz şairi* olarak da adlandırılmaktadır. Bu bir gelenektir ve “âşıklık geleneğinde, şiir söylemede olduğu gibi müsikîde de, usta malı kullanılır. Âşıklar gerek kendi şiirlerini, gerekse eski usta âşıkların şiirlerini, hazır ezgi kalıplarına döşeyerek icra ederler. Bir ustaya bağlanan çırac, ustasından sadece söz söylemeyi değil, sözü melodi ile birleştirmenin inceliklerini de öğrenir.”³ Tarihi kaynaklar, âşık sanatının sadece halk arasında değil, kimi zaman beylerin, paşaların ve devletin ileri gelen entelektüel sınıfının konaklarında ve hatta sarayda padişah huzurunda hayat bulduğunu belirtir. IV. Murad’ın Türk halk edebiyatının

dan hoşlandığı, hatta; Musa Çelebi için hece vezni ile türk-
kü bile yazmış olduğu kaynaklarda yer almaktadır"⁴

Günümüzde gittikçe azalan âşık sanatının temsilci-
si âşıklar, Kozluklu'ya göre; Osmanlı İmparator-
luğu memleketlerinde, hatta; Tanzi-
mat'tan sonra bile, XX. asır başlarına kadar
mühim bir mesleki zümre halinde devam et-
mekte ve İmparatorluğun her tarafında bunlara
tesâdüf olunmakta idi. Araştırmalarımızı daha
evvelki asırlara doğru uzatacak olursak, maddi ve
manevi mütecânis bir medeniyet sistemi içinde ya-
şayan bu büyük İmparatorluk'un içtimâî yapısı için-
de, bu saz şairlerinin hükümetin kontrolü altında teş-
kilatlanmış hususi bir zümre teşkil ettiğinin ve cemi-
yetin bazı belli sınıflarının bedii ihtiyaçlarını karşılayan
hususî bir organizma mahiyetinde olduğunu çok açık bir
surette görürüz".⁵ Osmanlı Devleti döneminde saz şairle-
rine bakış açısını belirten yazar XVI-XVII-XVIII-XIX.
yüzyıl. saz şairlerinin onlarcasını tek tek ele alarak ince-
lemiştir. Yine aynı yüzyıllarda saz şairlerinin söylemiş ol-
duğu ağıtlar da incelenmiştir.⁶

Haydar Sanal da, 17. yüzyıl saz şairlerinden Armut-
lu hakkında yazdığı "Çöğür Şairi Armutlu" başlıklı mo-
nografik eserinde, Ali Ufkî'nin *Mecmûa-i Sâz u Söz* adlı
yazma eserinden çevirdiği⁷ Armutlu'ya ait mûsikî örnek-
lerine yer vermiştir.⁸ Bilindiği

üzere Türk Müziği tarihinde
önemli bir yeri olan Polonya asıllı Ali Ufkî'nin (1610-
1677?) saraya giriş tarihi 1632-1639 yılları, ayrılış tari-
hi de 1651-1657 yılları arasında olduğu tahmin edil-
mektedir.⁹ Bu süreç içinde Ufkî sarayda yaptığı bir çok
işin yanında, Türk klasik ve halk müziğine ait bir çok
bilgiyi kağıda dökmüş ve eseri notaya almıştır. Bu nota-
lar arasında âşık müziği örnekleri de vardır.

Yine bu konuda Dr. Recep Uslu da, basılmamış bir
eserinde: "Saz şairlerinin bazılarının Fatih zamanında ya-
şadığını, "Mecma'ü'n nezâir" ve "Câmî'ü'n nezâir"deki kayıt-
lardan bilmekteyiz. Daha sonraki devirlerde tespit edildiği gi-
bi, muhtemelen o devirlerde Anadolu ve İstanbul'da saz şairle-
ri aile, sohbet, düğün toplantılarında, bayramlarda, Ramazan
eğlencelerinde saz çalıp türkî söylerlerdi" sözleri ile Fatih dö-
nemi âşık sanatı hakkında bizlere bilgi iletmektedir.¹⁰
Yine basılmamış bir diğer eserinde de, 1732 tarihli Mus-

tafa Ağa Güfte Mecmuası'ndan yeni yazıya aktarılan türk-
kü örnekleri bulunmaktadır.¹¹ Burada örnek türküler
rinin kısa bir bölümünü sunuyoruz;

Türkü.

Be gâzilerin bu aşka düşeli
Yine kendi kendim verdim engine
Başım alub şu yerlerden gideli
Divâneyim mestâneyim ben gine

Gâzileri cenk yüziinde göreyim
Kalkan alub meydanlara gireyim
Yarın hak divânına nice varayım
Cümlesinden günahkarım ben gine

Gerçi âşıklar gâfletinden uyanur
Uyumaz da sağ yanına dayanur
Bazı yiğit kendi kendin beğeniir
Meger geziib rast gelmemiş dengine

İsmail'em bu sözleri hub anlar
Zemânede fukarayı kim dinler

.....
Şimdi râğbet dilber ile anar

Etem Ruhi Üngör de, 17. yüzyıl
ya hazır eserinde, 4. Mehmed
nemi'nde [1685] yaşamış
Osman'ın, harem kızlarına öğre-

men tayini hakkında arşiv vesikaları arasında rastladığı
bir belgeye yer vererek, tarihe ışık tutmaktadır. Ayrıca
eserde, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'nden alınmış Sultan
Murat'ın [1623-1640] yasakladığı bir türkî ve
Deniz Zaferi [1538] için yazılmış;

Deniz üstünde yürürüz

Düşmanı arar buluruz

Öcümüz komaz alırız

Bize Hayrettinli derler, türküsü de yer almaktadır.

Halk müziği Osmanlı Devleti döneminde
müziğine de kaynaklık etmiştir. "Klasik Mehter"
1826'ya kadar gelen son çağlarından kalma bir
"Türkü", "Ezgi", "Kalenderi" gibi halk mûsikîsi eserleri
repertuvarında bulundurduğu anlaşıyor.¹²

Osmanlı Dönemi'nin önemli Türk yerleşim bölgeleri
lerinden biri olan Saray-Bosna Kütüphanelerindeki yaz-

ma defterler üzerine bir araştırma yapan ve araştırmalarını bir kitapta toplayarak yayımlayan Dr. Hamdi Hasan'ın, tespit ettiği en eski üç türkü metni, 1697 yılında meydana gelen "Sarajevo Felaketi" ile ilgilidir. Hamdi Hasan, eserinde; yazmalar ve defterler arasında tespit ettiği toplam 372 türküyü ver vermiştir.¹⁴

Osmanlı ülkesinde, halk edebiyatı metinlerini 1880'li yıllarda derleyerek, yayımlama imkanı bulmuş olan Macar araştırmacı İgnacz Kunos'dan da burada söz etmek gerekir. Kunos bu dönemde, yüzlerce türkü sözünü derlemiş yazıya geçirerek günümüze ulaştırmıştır.¹⁵

Tabii ki çok daha kapsamlı ve uzun süreçli bir çalışma ile bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Ancak, biz, Osmanlı Devleti döneminde, halk müziğine sadece yazılı belgelerle değil, halen yaşayan türkülerimizle de bakabiliriz.

Osmanlı Dönemi'nde cereyan eden tarihi ve sosyal olayları anlatan aşağıdaki birkaç dörtlük de, bize ışık tutacak değerinde, orjinal sözlü kaynaklar olarak yazılı eserlerde görülmektedir ve büyük çoğunluğu günümüzde halen beğeni ile söylenmektedir. Sözgelimi; Genç Osman'ın Bağdat Seferi için söylenmiş şu türkü:

*İptidâ Bağdat'a sefer eyledi
Hopladı hendeği geçti Genç Osman
Allah Allah dedi girdi meydana
Kaleye bayrağı dikti Genç Osman*¹⁶

Kanuni Sultan Süleyman zamanında Hindistan müslümanlarına yardım için gönderilen Türk denizcilerinin Murat Reis türküsü:

*Bir gemimiz vardır telli varaklı
Yelkenleri kırmızı yeşil direkli
Tayfamız da vardır arslan yürekli
Rabbim nasip eyle bize karayı
Erveliden karayı sonra sılayı
Üsküdar ardında var idi bağlar
Murat Reis durmuş dümende ağlar
On bir ay deyince göründü dağlar
Rabbim nasip eyle bize karayı
Erveliden karayı sonra sılayı*

*Geldi bir kuş kondu serene
Bizden selam olsun dostu yarene
Bir Acem kölesi karayı görene
Rabbim nasip eyle bize karayı
Erveliden karayı sonra sılayı*

1645-1669 yılları arasında süren Girit savaşı için söylenen türkü:

*Sarı yapracağım sarı
Girit'e gönderdim yarı
Yılkılası Girit şarı
Sefer döndü mü döner mi*

*Girit'in taşı kayası
Atlıdan çoktur yaya
Yenigeriler ağası
Sefer döndü mü döner mi
Sular akar taşta taşta
Yiğitler girer savaşa
Haber eyle Hasan Paşa
Sefer döndü mü döner mi*

1736 yılında başlayan ve yıllarca süren Belgrat Savaşı için söylenen dörtlükler:

*Belgrat'ta neylediler netteler
Top attılar kalelerin yıktılar
Sağ bedene yeşil bayrak diktiler
Aman imdat diye ağlar Belgrat
Gidi küffar senin işin biledir
Evlialar içimizde biledir
Aman imdat diye ağlar Belgrad
Hazreti Ali de düldüle bindi
Şol dolu hendekler kan ile doldu
Aman imdat diye ağlar belgrad
Yüreğimde can kalmadı üzüldü
Urum'dan Acem'den imdatçı geldi
Aman imdat diye ağlar Belgrad.*¹⁷

Plevne Zaferi için söylenen [1877-1878] türküler:

*Tuna nehri akmam diyor
Etrafımı yıkmam diyor
Şanlı Gazi Osman Paşa
Plevne'den çıkmam diyor
Tuna nehri akar gider
Etrafımı yıkar gider
Şanlı gazi Osman Paşa
Moskofları kırar gider.*¹⁸

Osmanlı Dönemi içindeki, halk müziği varlığından söz ederken burada sadece adını zikredebileceğimiz Esergon, Özü, Bender Kalesi türküleri; Sivastapol türküsü, Mısır türküsü, Genç Osman Türküsü gibi kahramanlık türkülerinin yanı sıra yıllarca süren ve kaybedilen acılı Yemen, Cezayir savaşlarının türkülerini de örnek gösterebiliriz. Özellikle 380 yıl-Osmanlı'nın egemenliğinde kalan Yemen üzerine söylenmiş çok fazla türkü vardır. Bu süreçte Yemen'de sık sık ayaklanmalar olmuş ve 1. Dünya savaşı sonunda Osmanlı Devleti'nden ayrılmıştır. Burada yüzbinlerce şehit verilmiştir. Yemen ile ilgili bilinen çok fazla türkü olmasına rağmen biz burada sadece birini örnek olarak vereceğiz:

Havada bulut yok bu ne dumandır

Mahlede ölen yok bu ne figan-

dır

Şu Yemen illeri ne de yaman-

dır

Adı Yemen'dir

Güllü çimendir

Giden gelmiyor

Acep nedendir

Burası Muş'tur

Yolu yokaştır

Giden gelmiyor

Acep ne iştir

Muzaffer Sarısözen'in derlediği Malatya-Adıyaman yöresinden "Gül Yüzlü" türküsü.

Kışının önünde redif sesi var

Ağın çantasında bakın neşi var

Bir çift kundurayla bir de fesi var

Adı Yemen'dir

Güllü çimendir

Giden gelmiyor

Acep nedendir

Burası Muş'tur

Yolu yokaştır

Giden gelmiyor

Acep ne iştir

SONUÇ

Osmanlı Devleti döneminde yaşamış yüzlerce sa-

şairinin: Dadaloğlu'nun: Koroğlu'nun söylemiş olduğu türküler, asırlar boyunca yaşanan tarihin canlı birer şahidi olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Orta Asya'dan, Anadolu'ya; Osmanlı Devleti'nin gelişme döneminde; Kuzey Afrika'ya, Balkanlar ve Orta Avrupa'ya kadar ulaşan ve çağlar aşarak Türkiye Cumhuriyeti dönemine ulaşan "Halk Müziği" mirasımız, dinamik yapısı ile yüzlerce yıl daha yaşayacak en değerli milli varlığımız olarak geleceğe taşınacaktır.

1. Bülent Aksoy [Dr.], *Avrupalı Gezginler Gözüyle Osmanlılarda Müzik*, İstanbul, 1994, Pan Yayıncılık, s.28.
2. Bülent Aksoy [Dr.], *a.g.e.* s.29.
3. Süleyman Şenel, "Âşık Müziği", *İslam Ansiklopedisi*, T.D.V. Yayınları, İstanbul, 1991, s.553.
4. M. Fuar Köprülü, *Edebiyat Araştırmaları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1989, c.1, s.177.
5. M. Fuar Köprülü, *Türk Saz Şairleri*, Milli Kültür Yayınları, Ankara, 1962.
6. Muhan Bali, *Ağzılar*, Ankara, 1997, Kültür Bakanlığı.
7. Ali Ütkü, [Haz. Prof. Dr. Şükrü Elçin], *Mezmun-i Saz ü Söz*, İst., 1976, MEB.
8. Haydar Sanal, *Çöğür Şairleri 1: Armutlu*, İstanbul, 1974, Otağ Matbaası, s.24-28.
9. Cem Beharlı, *Ali Ufkü ve Mezmurlar*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1990, s.14.
10. Recep Uslu [Dr.], *«Fatih Devri'nde Müzik ve Müstakimlar»*, [Basılmamış Eser].

11. Recep Uslu [Dr.], *«Mustafa Ağa Güfte Mecnun»*, [Basılmamış Eser].
12. Etem Ruhi Üngör, *«Hatıra ve Belgelerle Yüzyıllar Boyunca Müzik»*, [Basılmamış Eser].
13. Haydar Sanal, "Yaşayan Mehter", *Kök*, No.5, 6/1981, İstanbul, s.8.
14. Hamdi Hasan [Dr.], *Saray-Bosna Kütüphanelerinde Türkçe Yazmaların kütleri*, Ankara, 1987, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 782, s.7.
15. İgnacz Kunos [Haz.: Ali Osman Öztürk (Doç. Dr.)], *Türk Halk T.*, İstanbul, 1998, Türkiye İş Bankası Yayınları.
16. Halil Atılğan, *Çukurova Türküleri-1*, Ankara, 1998, Adana Valiliği Yayınları, s.5.
17. Cahit Öztelli, *Ezlerinin Önü*, İstanbul, 1972, Hürriyet Yayınları, s.687.
18. Plevne Zafeti için İgnacz Kunos'da burada zikredilen kitabında türkü örneği vermiştir.